

Arcana tabularii

Tanulmányok
Solymosi László tiszteletére

I. kötet

Szerkesztette:
BÁRÁNY ATTILA – DRESKA GÁBOR – SZOVÁK KORNÉL

Budapest–Debrecen
2014

A kötet megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Debreceni Egyetem,
az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara,
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem támogatta.

Felelős kiadó: PAPP KLÁRA

Borító, kötéstervezés és tipográfia: LENGYEL JÁNOS

Címlapfotó: KÖVESDI RÓKA LAJOS

Nyomdai előkészítés, tördelés: HERMÁN ZSUZSA

A borítón:

A veszprémi Gizella-kápolna apostolfreskói a 13. századból

© Szerzők 2014

ISBN 978-963-473-760-5ö

ISBN 978-963-473-746-9

Nyomdai munkák: Kapitális Kft. Debrecen

Felelős vezető: Kapusi József

Tartalom

Tabula gratulatoria	9
Lecturis salutem!	11
A kötetek szerkesztéséről és szerkezetéről	15
Rövidítések jegyzéke	17

DIPLOMATICA – OKLEVELEK, LEVÉLTÁRAK

BLÁHOVÁ, MARIE	
<i>Vera ac falsa discernere</i> in the Přemyslid Czech Lands (until 1306)	21
BOGDÁNDI ZSOLT	
A két váradi hiteleshely a 16. század első felében	31
DRESKA GÁBOR	
Jegyzetkönyv, mintakönyv, tankönyv. A Magyi-formulárium	43
ÉRSZEGI GÉZA	
<i>Bulla ipsa falsa esse videtur</i>	53
GUYOTJEANNIN, OLIVIER	
Gouverner par procurations: Une coupe de la pratique diplomatique dans la France de 1317	69
HORVÁTH RICHÁRD – NEUMANN TIBOR – PÁLOSFALVI TAMÁS –	
C. TÓTH NORBERT	
Németi Pál budai kanonok, majd bozóki prépost levelesládája. Magyar vonatkozású középkori oklevelek feltárása Morvaországban	85
KÖRMENDI TAMÁS	
Ki volt az országbíró 1293 tavaszán? Megjegyzések Marcell alországbíró pecsétje kapcsán	117
LŐVEI PÁL – TAKÁCS IMRE	
Egy 1358. évi dubrovniki sokpecsétetes oklevél pecsétjei	131
NICOLAJ, GIOVANNA	
Note di terminologia diplomatica: <i>originale, autentico</i>	147

SIMON ZSOLT	
Adatok szent Szaniszló, Kriszpin, Otilia, Praxedis és Rókus középkori magyarországi tiszteletéhez	157
STIELDORF, ANDREA	
Arenen und Narrationes in den Gründungsurkunden für die mitteleuropäischen Universitäten des 14. Jahrhunderts	175
SÜTTŐ SZILÁRD	
„Érdemdús” oklevelek. A részletező középkori magyar <i>narratiók</i> problémáihoz	187
ECCLESIASTICA – AZ EGYHÁZ ÉS INTÉZMÉNYEI	
BUBNÓ HEDVIG	
Az „élvezet veszedelme” és a „lélek haszna” között	201
GÁLFI EMŐKE	
Az erdélyi káptalan oltárosai és hiteleshelyi munka a középkor végén ...	211
JACZKÓ SÁNDOR	
A késő középkori hazai zsinati határozatok ünneplistái	223
KERTÉSZ BALÁZS	
A Gyulaiak és a ferencesek	235
KISS GERGELY	
Az esztergomi érsek néhány késő középkori kiváltságlevelének háttéréről	249
LUPESCU MAKÓ MÁRIA	
The Reform of the Monastic Orders in Late Medieval Transylvania	263
SÁGHY MARIANNE	
Szentírás és szent-írás Sulpicius Severus Szent Márton-életrajzában	279
SZOVÁK KORNÉL	
A kamenci oltárosok egyezsége	291
SZUROMI SZABOLCS ANZELM O.PRAEM.	
A püspökökre vonatkozó egyházfegyelem a <i>Decretum Burchardi</i> <i>Wormatiensis</i> ben	307
THOROCZKAY GÁBOR	
A messziről jött királyné prépostsága. A hajszentlőrinci társaskáptalan korai története (1342-ig)	321
TÖRÖK JÓZSEF	
Harangszó a középkori Magyar Királyságban	337

VALTER ILONA

- Újabb adatok a pásztói Szent Lőrinc-plébániatemplom
építéstörténetéhez 349

SOCIALIA – BIRTOKOK, FALVAK, POLGÁROK

FELD ISTVÁN

- Az erdőispánságok várai az Árpád-kori Magyarországon 369

GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS

- Civitas* vagy *oppidum*? Szempontok 15. századi mezővárosaink jogi
terminológiájának vizsgálatához 391

MÉSZÁROS ORSOLYA

- A városi régészeti kutatás nehézségei a millennium után.
Esettanulmány a Dunakanyar két városából, Vácról és Visegrádról 405

NÓGRÁDY ÁRPÁD

- Sáros megye egyházas települései a 14. század elején 415

PETROVICS ISTVÁN

- Gurman Kristóf Pék-utcai háza 429

SZENDE KATALIN

- A magyar városi írásbeliség kezdetei 435

ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS

- Torvaj, a bakonybéli apátság kora Árpád-kori Vas megyei birtoka 459

Arcana tabularii

Tanulmányok
Solymosi László tiszteletére

II. kötet

Szerkesztette:
BÁRÁNY ATTILA – DRESKA GÁBOR – SZOVÁK KORNÉL

Budapest–Debrecen
2014

A kötet megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Debreceni Egyetem,
az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara,
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem támogatta.

Felelős kiadó: PAPP KLÁRA

Borító, kötésterv és tipográfia: LENGYEL JÁNOS

Címlapfotó: KÖVESDI RÓKA LAJOS

Nyomdai előkészítés, tördelés: HERMÁN ZSUZSA

A borítón:

A veszprémi Gizella-kápolna apostolfreskói a 13. századból

© Szerzők 2014

ISBN 978-963-473-760-5ö

ISBN 978-963-473-759-9

Nyomdai munkák: Kapitális Kft. Debrecen

Felelős vezető: Kapusi József

Tartalom

DYNASTICA – KIRÁLYOK ÉS ORSZÁGOK

BÁRÁNY ATTILA	
Követjelentés Magyarország állapotairól 1521-ből	483
BENKŐ ELEK	
<i>Reginam occidere</i>	495
CSUKOVITS ENIKŐ	
Magyarországi Károly, a mesebeli királyfi	513
E. KOVÁCS PÉTER	
Magyar zsoldosok Sienában	521
GYÖRKÖS ATTILA	
Pierre Choque Magyarországról szóló francia útleírásának (1502) kéziratai és képi ábrázolásai	543
HÄRTEL, REINHARD	
Die Ungarneinfälle in Friaul. Schriftquellen und regionale Historiographie	551
KORDÉ ZOLTÁN	
Dengelegi Pongrác János harmadik vajdai ciklusa Erdélyben (1475–1476)	567
NAGY BALÁZS	
Párhuzamok és eltérések. A Luxemburg-dinasztia csehországi és magyarországi uralkodásának kezdete	583
PAJORIN KLÁRA	
Mátyás király és Marsilio Ficino magyar hívei az 1472. évi összeesküvés után	593
PROKOPP MÁRIA	
Árpád-házi Mária nápolyi királyné művészetpártolása	607
SKORKA RENÁTA	
Rokonok és szövetségesek. I. Károly és a Habsburg hercegek együttműködése az interregnum éveiben	625
TÓTH KRISZTINA	
Még egyszer Zách Felicián merényletéről	639

LITTERALIA – KRÓNIKÁSOK, HUMANISTÁK, JOGÁSZOK

BAGI DÁNIEL	
Haraggal és elfogultsággal? Czarnkowi János krónikája Nagy Lajos krakkói uralmáról	655
BERTÉNYI IVÁN	
Tanulságos perjogi megoldások 1340-ből Sebes mester és a pozsonyi káptalan határvitájában	671
BRADÁCS GÁBOR	
Antiszemizmus a középkori pápa-császár krónikákban	681
HOFFMANN ISTVÁN	
Megjegyzések a személynévvel azonos alakú helynevekről	693
KRISTÓF ILONA	
<i>Eruditio ac lepor.</i> Humanizmus a Mohács előtti Váradon	705
MIKÓ GÁBOR	
Szent István király törvényeinek legrégebb kézirata. Az Admonti kódex	723
MOLNÁR PÉTER	
Az ún. Pécsi Egyetemi Beszédek egyik forrásáról. Az arisztotelészi inspirációjú politikai elmélet lehetőségei Magyarországon a 13. század második felében	733
RÁCZ GYÖRGY	
Anonymus Velek kapitánya. Településtörténet és krónikakutatás	743
ROKAY PÉTER	
A Szabolcs név egy lehetséges jelentéséről	757
SARBAK GÁBOR	
Gyöngyösi Gergely mintái	765
TÓTH ENDRE	
Miért <i>király</i> lett Szent István?	775
TRINGLI ISTVÁN	
A magyar szokásjog első összefoglalói a mezei károkról	793
VESZPRÉMY LÁSZLÓ	
Korhűség és forrásérték a magyar Krónika egyes fejezeteiben	809

OECONOMICA – KERESKEDELEM ÉS GAZDASÁG

DRASKÓCZY ISTVÁN	
A kőszó bányászat átalakulása Erdélyben az Árpád-korban	825

F. ROMHÁNYI BEATRIX	
Késő középkori számadáskönyvek, a koldulórendi kolostorok gazdálkodásának tükrői	837
GRYNAEUS ANDRÁS – SOLYMOSI KATALIN	
Adatok a növényi bőrcserzés kutatásához a középkori Magyar Királyság területén	855
PÓSÁN LÁSZLÓ	
Rabszolgák a középkori Baltikumban	873
SZENDE LÁSZLÓ	
Bencés kolostorok kézművessége az Árpád-kori Magyarországon	887
WEISZ BOGLÁRKA	
Kassa kereskedelmi életének jogi háttere a középkorban	899

BIBLIOGRAPHIA

Solymosi László tudományos irodalmi munkássága	911
--	-----

Rövidítések jegyzéke

- AO = Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I–VI. (1301–1357) Szerk. Nagy Imre. Bp. 1878–1891.; VII. (1358–1359) Szerk. Tasnádi Nagy Gyula. Bp. 1920. (Magyar történelmi emlékek. Monumenta Hungariae Historica. Első osztály: Okmánytárak.)
- AOklt. = Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. I–XV. (1301–1331), XVII. (1333), XIX–XXIX. (1335–1344), XXXI. (1347), XXXIV. (1350), XXXVIII. (1354) Szerk. Almási Tibor, B. Halász Éva, Blazovich László, Géczi Lajos, Kőfalvi Tamás, Kristó Gyula, Makk Ferenc, Piti Ferenc, Sebők Ferenc, Teiszler Éva, Tóth Ildikó. Bp.–Szeged 1990–2013.
- ÁUO = Árpád-kori új okmánytár. I–XII. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. Pest–Bp. 1860–1874.
- CDH = Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Ed. Georgius Fejér. Budae 1828–1844.
- DF = MNL OL, Diplomatikai Fényképgyűjtemény
- DL = MNL OL, Diplomatikai Levéltár
- Gombos, Cat. = Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendentium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC. Collegit ... Albinus Franciscus Gombos. I–III. Bp. 1937–1938.
- Györffy, Földr. = *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Bp. 1963–1998.
- MGH = Monumenta Germaniae Historica
- MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
- Reg. Arp. = Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. I–II/1. Szerk. Szentpétery Imre. Bp. 1923–1943. II/2–4. Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerkesztette Borsa Iván. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 9., 13.) Bp. 1961–1987.

- SRH = *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. I–II. Bp. 1937–1938. (Reprint: 1999. Az Utószót és a Bibliográfiát összeállította, valamint a Függelékben közölt írásokat az I. kiadás anyagához illesztette és gondozta Szovák Kornél és Veszprémy László.)*
- Zichy = *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo. I–XI. Szerk. Döry Ferenc, Kammerer Ernő, Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső. Pest–Bp. 1871–1915.; XII. Szerk. Lukcsics Pál. Bp. 1931.*
- ZsO = *Zsigmondkori oklevéltár. I–II. (1387–1410). Összeállította Mályusz Elemér. Bp. 1951–1958.; III–VII. (1411–1420) Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerk. Borsa Iván. Bp. 1993–2001.; VIII–IX. (1421–1422). Borsa Iván – C. Tóth Norbert. Bp. 2003–2004.; X. (1423). C. Tóth Norbert. Bp. 2007.; XI. (1424). C. Tóth Norbert – Neumann Tibor. Bp. 2009.; XII. (1425). C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint. Bp. 2013. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49., 52.)*

„Érdemdús” oklevelek

A részletező középkori magyar narratiók problémáihoz

A középkori magyar okleveles gyakorlat azon sajátosságát, miszerint az uralkodói adománylevelek *narratiói* sokszor az oklevélnyerő érdemeit nemcsak általánosságban, hanem részletekbe menően leírják, a magyar múlt kutatói a kezdetektől fogva hasznosították, de magát e fenomént a 20. század második feléig behatóan nem tárgyalták. A jelenség – legalábbis Közép-Európában – egyedülállónak tűnő mivoltára Mályusz Elemér hívta fel a figyelmet, és az ebből a diplomatikai sajátosságból, illetve ennek szingularitásából adódó történeti jellegű kérdéseket is összegzően ő vetette föl, ez utóbbiakra egyszersmind – változó elfogadottságú – válaszokat adva: kezdetben a Thuróczy-krónika kapcsán,¹ majd az erről írt monográfiájának recenziójában Székely Györgytől jelzésszerűen megfogalmazott kétellyel² polemizálva rövidebben,³ kevéssel utóbb pedig egy külön munkában⁴ részletesen, bő forrásanyagot felvonultatva.

Mályusz ezirányú eredményei sokáig érdemi vita nélkül maradtak. Kristó Gyula az általa szerkesztett, a kezdetektől 1410-ig terjedő *narratio*-fordításokat tartalmazó kötet előszavában nagyrészt Mályusz nyomán tárgyalta ezen oklevélrészek általános jelentőségét és történeti problémáit,⁵ míg a 13. és 14. századi *narratiókban* – alighanem legnagyobb súllyal – említett hadi érdemeket nagy számmal ismertető Borosy András a forrásaival kapcsolatos, szűkebb témáján túli kérdéseket éppen csak érintette.⁶ Mályusz és Kristó munkásságával azonban nem mondatott

¹ *Mályusz Elemér*: Thuróczy János krónikája és a Corvina. In: *Uő*: Klió szolgálatában. Válogatott történelmi tanulmányok. Szerk. Soós István. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 30.) Bp. 2003. 333–353., a kérdésről: 347–350., 353. (a tanulmány eredetileg megjelent: *Filológiai Közlöny* 12. [1966: 3–4. sz.] 282–302.); *Mályusz Elemér*: A Thuróczy-krónika és forrásai. (Tudománytörténeti tanulmányok 5.) Bp. 1967., különösképp 68–69., továbbá 13–14., 72., 130–135.

² *Székely György*: Könyvismertetés (*Mályusz*: Thuróczy-krónika recenziója). *Századok* 103. (1969) 1215–1217., a kérdésre vonatkozó mintegy 15 sor: 1216.

³ *Mályusz Elemér*: Válaszul Székely György kritikái megjegyzéseire. *Századok* 105. (1971) 135–141., a témáról: 136–137.

⁴ *Mályusz Elemér*: Királyi kancellária és krónikairás a középkori Magyarországon. (Irodalomtörténeti füzetek 79.) Bp. 1973.

⁵ Középkori históriák oklevelekben (1002–1410). A szövegeket válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta Kristó Gyula. (Szegedi középkortörténeti könyvtár 1.) Szeged 1992. 5–29.

⁶ *Borosy András*: Hadi érdemek Magyarországon a XIII. században. In: *Uő*: Hadakozók, keresztések, hadi érdemek a középkori Magyarországon. Válogatott tanulmányok. Bp. 2010. 60–93., közelebbről: 61–62., és *Uő*: Hadi érdemek Magyarországon a XIV. században. Uo. 94–156.,

ki e téren az utolsó szó, minthogy markánsan új idevágó nézetekkel jelentkezett több tanulmányában is Zsoldos Attila,⁷ legújabban pedig Daniela Dvořáková is írt a *narratió*król; igaz, az ő művében e téren nívumot aligha lehet felfedezni.⁸

*

Az uralkodói oklevelek részletes érdemfelsorolást tartalmazó *narratió*⁹ kapcsán felvetődő kérdések közül a legizgalmasabb alighanem a hitelessége, vagyis hogy az ezekben előadottak mennyire felelnek meg a valóságnak. Kétszeresen is fontossá teszik ezt a problémát középkori elbeszélő forrásaink mennyiségi és minőségi jellegzetességei: egyrészt ezek – legalábbis nyugatról nézve szembetűnő – gyér csörgedezése miatt kezdettől fogva gyakorlat volt a politikai történet táton-

különösen: 94–97. és 156. (A tanulmányok eredetileg megjelentek: Hadtörténelmi Közlemények. Új folyam 32. [1985] 507–540., ill. uo. 117. [2004] 379–442.)

⁷ *Zsoldos Attila*: Könyvismertetés (Középkori történelmi oklevelekben i. m. recenziója). Magyar Tudomány 39. (1994) 879–882.; *Uő*: Tamás fia Sinka érdemei. (Elhallgatás és manipuláció oklevelek narratioiban.) In: Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 1998. 327–337.; *Uő*: „Igaz szolgálattal szerzett birtok”. In: „Múltunk építőkövei...”. Szerk. Csurgai Horváth József, Kovács Eleonóra. Székesfehérvár 2001. 73–83.; *Uő*: Karázi Sándor bán és utódai. (Észrevételek a narratiók eredetéről és szerepéről.) Századok 135. (2001) 385–407., a *narratió*król: 397–405.

⁸ *Daniela Dvořáková*: Aspekte der Narrationen der Schenkungsurkunden Sigismunds für ungarische Adelige. In: Kaiser Sigismund (1368–1437). Zur Herrschaftspraxis eines europäischen Monarchen. Hrsg. Karel Hruza und Alexandra Karr. Wien–Köln–Weimar 2012. 235–244. Dvořáková a választott témáját tárgyaló, egyre bővülő szakirodalomból egyes-egyedül Mályusz Elemér 1966-os, a *narratió*król kérdését még csak érintőlegesen tárgyaló tanulmányára (*Mályusz E.*: Thuróczy János krónikája és a Corvina i. m.) hivatkozik (235., 1. jegyz.), így aztán nem meglepő, hogy általános megállapításaiként olyasvalamiket lehet olvasni, amiket Mályusz – bővebben, logikusabban, meggyőzőbb példákra támaszkodva, vagyis összességében: jobban – már negyven éve megírt, és amik a magyar történettudományban így közhelynek számítanak. – A dolgozatban azért van újdonság is, még ha nem is különösebben épületes. A szerző, aki magyar nyelvű olvasóközönségét 2009-ben – a középkori szlovákság és Szlovákia létét kétségbe vonó magyar álláspontot érezhetően nehezményezve – azzal lepte meg, hogy „a középkorban valójában Magyarország sem létezett, csupán Hungária” (l. *Uő*: A lovag és királya. Stiborici Stibor és Luxemburgi Zsigmond. Képek és történetek egy középkori magyar nemes életéből. Pozsony 2009. 22–23. A vonatkozó részt fordította Tóth László, a fordítás alapjául a 2003-ban megjelent eredeti szolgált: Rytier i jeho král. Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský. Sonda do života stredovekého uhorského šľachtica s osobitným zreteľom na územie Slovenska. Budmerice 2003.), ezúttal is előrukkolt valami meghökkentővel. Szerinte majdhogynem nincs is középkori magyar irodalom: „Es gibt fast keine mittelalterliche ungarische Literatur” (235.). Ezt olvasván az emberben többek közt felmerül a kérdés, hogy írtak-e le valaha akár csak egyetlen sort is, amit – a szlovák tudományosságon kívül – bárki is ép ésszel középkori szlovák irodalomnak nevezne.

⁹ Megjegyzendő, hogy – nyilván a királyi kancellária hatására – az udvaron kívül is írtak ilyet, l. pl. (Baksa nembéli) Simon fia György 1298. aug. 22-éről keltezett oklevelét, DF 262 705., orosz kiadás alapján ismertetve: *Borosy A.*: Hadi érdemek Magyarországon a XIII. században i. m. 79.; vagy a pécsváradi konventét 1413. márc. 19-éről, DL 10 053., vö. ZsO IV. 319. sz.

gó hézagainak az oklevelek elbeszélő részei segítségével történő, lehetőség szerinti betömködése,¹⁰ másrészt pedig az a tény, hogy krónikáink bőven merítették az uralkodói oklevelek *narratió*ból,¹¹ csak nyomatékositja az egyes, valamint úgy általában az oklevélszövegek megbízhatóságára irányuló kutatói érdeklődést. A *narratió*kból nyert információk megbecsülésére azonban nemcsak a közel kortárs és modern történetírói művekbe való beépülésük utal, hanem – és talán még inkább – az az inverz folyamat is, melynek során pusztán hallgatásukkal kétséget ébresztenek középkori krónikáink egyes tételes állításait illetően az új- és jelenkori történetírás művelőiben.¹² Mindenképp indokolt tehát minél nagyobb számú összegyűjtésük.¹³

Mármost a kérdéses *narratió*ok túlnyomó többségének esetében nem áll rendelkezésünkre írott forrás, amivel közvetlenül össze lehetne vetni az illető oklevél előadását a megadományozott személy érdemeiről, s így az egyes esetekben többnyire a józan észre, illetve a reálkritikára kell hagyatkozni, összességében pedig a *narratió*ok hitelének felbecsülése homályos sejtésnél többre aligha vezethet. Mályusz Elemér például a következőképp fogalmazott: „A *narratió*ok történeti forrásértéke úgy volna tehát körvonalazható, hogy az a király környezetében uralkodó közvéleményt rögzítette meg, kétségtelenül jóindulatú elfogultsággal az adományos iránt.”¹⁴ Hasonlóképp vélekedtek Kristó Gyula¹⁵ és Borosy And-

¹⁰ Vö. Mályusz E.: Királyi kancellária és krónikaírás i. m. 28–29.; Középkori históriák oklevelekben i. m. 15–16.

¹¹ L. főleg Mályusz bőséges szövegpárhuzamokkal alátámasztott meglátásait, Mályusz E.: Királyi kancellária és krónikaírás i. m. 67–84., ill. Középkori históriák oklevelekben i. m. 15., 26–27. Ez az átvétel olykor járhatott félreértéssel, személyek és események kontaminálásával; e tekintetben különösképp fontos tehát Zsoldos Attila megfigyelése, miszerint a Thuróczy-krónikában olvasható tudósítás Garai Miklós nádor 1386. júl. 25-i, Erzsébet özvegy királyné kocsija melletti vitézkedéséről gyanúsán egybevág egy több mint száz évvel korábbi eseményről szóló *narratio* leírásával. (Zsoldos Attila: Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában. [Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 36.] Bp. 2005. 168–169.)

¹² Így például pusztán az *argumentum ex silentio* alapján kételkedett Alfons Huber és – őt követve – Mályusz Elemér is Horváti János Thuróczynál olvasható brutális kivégzésének megtörténtében, mivel a Horvátiak elleni harcokban is jeleskedő Kanizsaiak érdemeit tárgyaló *narratió*ok Horváti János elfogásáról nem tudósítanak. Indoklás nélkül, de nyilván a fenti megfontolásból Kristó Gyula is ezt az álláspontot képviselte. Vö. Alfons Huber: Die Gefangennehmung der Königinnen Elisabeth und Maria von Ungarn und die Kämpfe König Sigismunds gegen die neapolitanische Partei und die übrigen Reichsfeinde in den Jahren 1386–1395. Wien 1885. (Aus Archiv für österreichische Geschichte, Bd. LXVI, II. Hälfte, S. 507–548., besonders abgedruckt.) 34. (eredetileg: 540.); Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon. Bp. 1984. 30., főleg 279. 50. jegyz.; Középkori históriák oklevelekben i. m. 325. 489. jegyz., 326. 497. jegyz.).

¹³ Ennek szükségességéről Mályusz már 1973-ban írt (Mályusz E.: Királyi kancellária és krónikaírás i. m. 102–103.), és a Kristó-féle gyűjtemény is az ő felvetése nyomán jött létre, vö. Középkori históriák oklevelekben i. m. 29.

¹⁴ Mályusz E.: Királyi kancellária és krónikaírás i. m. 48.

¹⁵ „A *narratio* ugyanis – főként a későbbi időkben – akként keletkezett, hogy az adományos az uralkodó elé járult, s maga mondta el mindazokat az eseményeket, amelyekben szerepet játszott. [...] Nagyon nem tévedhetett, hiszen az eseménynek nyilván sok más tanúja volt, nemritkán

rás¹⁶ is. Ezzel az óvatos és általános optimizmussal szemben egy konkrét és – a szerencsés forrásadottságoknak valamint a szerző korismeretének köszönhetően – jól megismert ügy kapcsán erős szkepszist fogalmaz meg Zsoldos Attila, egyzersmind jelezve azonban az ezen egyes esetből való általánosítás nem kellően alapos mivoltát. Igazolva, hogy az általa vizsgált szövegekben „nyilvánvaló valótlanosság nem szerepelt, ám az igazság egyes elemei oly módon kerültek egymás mellé, hogy az elbeszélés egésze a valóságtól mégis teljesen eltérő képet mutatott”,¹⁷ a manipuláció tanulságát a következőképp foglalja össze: „Bár szerfelett csábító a gondolat, hogy a fentiekből Tamás fia Sinka konkrét példáján túlmutató, általános következtetések levonását kockáztassuk meg, önmérsékletre intó körülmény esetén meglehetősen egyedi volta. Ritkán adódik ugyanis lehetőség arra, hogy ugyanazon személy – részben legalábbis – ugyanazon tetteiről több nézőpontból nyerjünk értesüléseket. Az esetek nagy többségében be kell érünk az uralkodói oklevelek *narratioinak adataival, amelyek azonban, amint azt a Wytk-ügy példázza, szükségképpen egyoldalú képet festenek az eseményekről. Ez a körülmény egy sajátos szempontból jelöli ki a politikatörténeti kutatások korlátait. Létezésük tudomásulvétele annál is inkább ajánlatos, mivel a forrásadottságok miatt ezen korlátok átlépése többnyire nem áll módunkban.* [Kiemelés az eredetiben – S. Sz.]”¹⁸

Maguk az oklevélszövegek általában túl sok fogódzót nem nyújtanak az általuk dicsőített tettek valóságtartalmának megítéléséhez. Az, hogy az uralkodó nevében szóló adománylevél a kibocsátót olykor a leírtak szemtanújának tünteti fel,¹⁹ illetve hogy az előadottak fundamentumaként adott esetben valamely más, magas méltóság elbeszélése,²⁰ esetleg egy közelebről meg nem nevezett „szava-

maga az uralkodó is, így illet a realitások határain belül maradnia, ami kedvező momentum az oklevél-*narratiók* történeti forrásértéke szempontjából.” – Középkori históriák oklevelekben i. m. 25–26.

¹⁶ „A magam részéről úgy gondolom, hogy bár az adományozó oklevelek narratívái az adománytevő (többnyire valamelyik király) szempontjából mutatják be a megadományozott érdemeit, valószínűtlen, hogy a narratívában leírt tettek, főként háborús hőstettek, hadi érdemek *egyáltalán ne történtek volna meg* [kiemelés az eredetiben – S. Sz.]. Ezért nézetem szerint történelmi forrásokként feltétlenül használhatók.” – *Borosy A.*: Hadi érdemek Magyarországon a XIV. században i. m. 97. Alább (uo. 156.): „...hangsúlyozni óhajtom, amit a bevezetésben már említettem, hogy a XIV. századi magyarországi oklevelek narratívái nézetem szerint valós tényeken alapulnak.”

¹⁷ *Zsoldos A.*: Tamás fia Sinka i. m. 337.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Pl.: „nobis cernentibus” – IV. Béla, 1268., DL 58 402. és DL 58 403., vö. Reg. Arp. 1581. sz.; „coram oculis nostre maiestatis” – IV. László, 1275. dec. 10., DL 58 417., vö. Reg. Arp. 2660. sz.; „in conspectu nostre celsitudinis” – I. Károly, 1312. jún. 26., DL 64 648., vö. CDH VIII/1. 446.; „nobis limpide cernentibus” – Mária, 1387. júl. 7., DF 254 817., vö. *Süttő Szilárd*: Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384–1387. évi belviszályok okmánytárával. (Belvedere-monográfiák 2.) I–II. Szeged 2003. II. 451. (800. sz.).

²⁰ Pl.: „sicut nobis per Radizlaum, ducem Gallicie, karissimum generum nostrum, et alios regni nostri nobiles, plenius est relatum” – IV. Béla 1255. nov. 20-áról keltezett, feltehetőleg csak később leírt oklevele, DL 411., keltéhez l. Reg. Arp. 1055. sz., vö. CDH IV/2. 314.;

hihető beszámoló”²¹ van feltüntetve, még aligha emeli az ezen kitételek kíséretében olvasható események hitelét azoké fölé, amelyek efféle külön tanúbizonyosság nélkül állnak. Ha ugyanis a kortársak a fenti kifejezésekben nem csupán valamiféle járulékos elemet láttak volna, hanem a hitelesség szükséges garanciáját, azaz ha az oklevél útján a messze jövőendőbe elható királyi szó a kor embere számára nem lett volna magában is elég, hogy szavatolja az írásba foglalt események megtörténtét, akkor bizonyára fehér hollónak számítana az egyes érdemek tényszerűségét valamiképp meg nem erősítő *narratio*.

Az mindenesetre biztosnak látszik, hogy tettei előadásához és méltatásához a kedvezményezett maga szolgáltatta a nyersanyagot: egyöntetűen így látta a korábbi kutatás,²² erre utal az imént említett manipuláció²³ is, és egyébként is meglehetősen ahistorikus lenne valamiféle ettől alapjaiban eltérő hősminősítési rendszer feltételezése. Az viszont kérdéses, hogy az érdemszerző cselekedet híre miképp jutott el az oklevélbe foglalásig. Mályusz Elemér és Kristó Gyula úgy gondolták, hogy a megörökítendő történetek hősei életrajzokban adták elő tetteiket, az elmondottakról a kancellária jegyzői a *narratiók* alapjául szolgáló feljegyzéseket készítették, amelyek azonban nem maradtak fenn.²⁴ Figyelembe véve viszont azt, hogy az újabb – legalábbis Mályusz és Kristó itt tárgyalt munkáinál újabb – kutatás szerint mind a hiteleshelyhez vagy megyéhez intézett vizsgálati parancs, mind az éves parancslevélre (*litterae annuales*) adott hiteleshelyi jelentés *narratiója* adott esetben a felperestől származó fogalmazvány átvételeként jött létre,²⁵ nem lehet kizárni, hogy az adománylevelek elbeszélő részei is sokszor az oklevélnyerő (*destinarius*) írásos előterjesztésén alapultak.

„memoratis illustribus reginis luculenter cernentibus” – Zsigmond, 1387. aug. 6., akkor már nem élő [!] anyósának, ill. feleségének szemtanúságáról szólva, DL 7294., vö. *Süttő Sz.*: Anjou-Magyarország alkonya i. m. II. 458. (811. sz.).

²¹ „ut certa relatio nobis hec omnia patefecit” – Nagy Lajos Lackfi István tetteiről, 1350. okt. 30., DL 4151., vö. CDH IX/1. 761., fordítása Kapitánffy Istvántól: *Mályusz E.*: Királyi kancellária és krónikaírás i. m. 72.

²² *Mályusz E.*: Királyi kancellária és krónikaírás i. m. 47–48.; Középkori históriák oklevelekben i. m. 21., 25–26., 27.

²³ *Zsoldos A.*: Tamás fia Sinka i. m.

²⁴ *Mályusz E.*: Királyi kancellária és krónikaírás i. m. 46–47., 55., 101. Kristó Gyula álláspontjához l. a 15. és 22. jegyz.-ben idézett és hivatkozott részeket. Nézeteik e téren annyiban térnek el, hogy Mályusz szerint „a kancellária jegyzeteket készíthetett egy-egy eseményről, ha szükség volt ennek megemlézésére s az így megfogalmazott szöveget azután ismételtlen felhasználta, amikor pedig úgy látszott, hogy a történeti mozzanatra többé nem kell figyelmet fordítania, nem törődött vele s hagyta elkallódní” (*Mályusz E.*: Királyi kancellária és krónikaírás i. m. 55.), Kristó szerint pedig a kancellária jegyzői „magyar nyelvű elmondás után latin nyelven megfogalmaztak históriákat, ám ezek a történeti feljegyzések az oklevéllel együtt a kedvezményezett birtokába jutottak, kancelláriai másolat vagy regeszta híján a történeti szintézis számára elvesztek” (Középkori históriák oklevelekben i. m. 27.).

²⁵ *Engel Pál*: Királyi emberek Valkó megyében. In: *Uő*: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket gondozta Csukovits Enikő. (Millenniumi magyar történelem. Historikusok.) Bp. 2003. 578–599., a kérdésről: 592. (Eredetileg

Bármilyen úton került is azonban oklevélbe a kedvezményezett tetteinek leírása, akár másolta, akár magyar nyelvű szóbeli előadás alapján fogalmazta meg azt latinul a kancelláriai jegyző, az érdem- és oklevélszerző meghatározó befolyása a szövegre biztosnak látszik, ami bizonyára sokszor – nyilván többször, mint az kimutatható vagy egyértelmű²⁶ – túlzásokhoz vezetett. Mályusz fentebb idézett véleménye szerint²⁷ az adománylevél *narratiója* „a király környezetében uralkodó közvéleményt rögzítette meg”, de valószínűleg helyesebb a *narratio*, ill. a benne megnyilvánuló túlzás és az udvarban uralkodó közvélemény közötti kölcsönhatásról beszélni: azaz nem csupán az adományos iránti jóindulatú elfogultság lehetett hatással az elbeszélés kikerekítésére, hanem fordítva, a túlzottan kikerekített elbeszélés is befolyásolhatta az udvar véleményét, ami adott esetben súlyos következményekkel járhatott a *narratió*ban ünnevelt diadalt kritikátlan optimizmussal felfogó közegre.²⁸

*

A középkori magyar *narratiók*ban olvasható részletes érdemleírások eredeti funkciója szintén vitatott kérdés. Erre alapvetően kétféle választ adott az eddigi kutatás. Mályusz Elemér és Kristó Gyula egyértelműen a kedvezményezett dicsőítésében, jeles tettei megörökítésében s lelkesítő példaként az eljövendő nemzedékekre hagyásában látták a részletező *narratiók* eredendő célját, előképét pedig a szóbeliség korának hősi énekeiben.²⁹ Ez a magyarázat sokáig lényegében megkérdőjelezetlen maradt, ugyanis alternatív, de ki nem fejtett hipotézissel csupán Székely György jelentkezett. Elképzelését, miszerint a bőbeszédű *narratiók* létrejöttüket annak köszönheték, hogy a nyugati hűbérbirtokkal szemben a magyar adománybirtok „elvégzett szolgálat és teljesített érdemek fejében utólagos mérlegelés alapján jutott az oklevél hősének kezére, amikoris érdemfelfsorolása és ennek rögzítése nagyon is érthető”,³⁰ Mályusz nem fogadta el. Rámutatott, hogy az „adománylevelek kiállításának mikéntjét” a kancellária, „tágabb értelemben az udvarban dívó szokások határozták meg”, s így az adományrend-

megjelent: *Mediaevalia Transilvanica* 3. [1999: 1–2. sz.] 71–88.); *Dreska Gábor*: Az éves parancsra adott hiteleshelyi vizsgálati jelentések megfogalmazásáról. In: *Auxilium historiae. Tanulmányok a hetvenesztendős Bertényi Iván tiszteletére*. Szerk. Körömdi Tamás, Thoroczkay Gábor. Bp. 2009. 115–121.

²⁶ L. pl. *Borosy A.*: Hadi érdemek Magyarországon a XIII. században i. m. 84.

²⁷ L. a 14. jegyz.

²⁸ Két, gyaníthatóan idevágó esetről 1386–87-ből l. *Süttő Sz.*: Anjou-Magyarország alkonya i. m. I. 126–128. és 145–151.; ill. újabban *Szilárd Süttő*: Narácie uhorských listín 14. storočia s opisnými bitiek. K otázke ich dôveryhodnosti. In: *Bitka pri Rozhanovciach v kontexte slovenských a uhorských dejín*. Eds. Ferdinand Uličný, Drahoslav Magdoško. Košice 2012. 283–291.

²⁹ *Mályusz E.*: A Thuróczy-krónika és forrásai i. m. 13–14., 68–69., 72.; *Mályusz E.*: Királyi kancellária és krónikáirai i. m. 9–27., 72., 91.; Középkori históriák oklevelekben i. m., főleg 16–23.

³⁰ *Székely Gy.*: Könyvismertetés i. m. 1216.

szer jellegzetességeiből nehéz lenne levezetni a részletező *narratiók* 15. század vége felé bekövetkező eltűnését. „Ekkor sem az adományrendszer módosulásának, sem a birtokot terhelő kötelezettségek konkrétabbá válásának nem volt része a cancellária elhatározásában, legalábbis egyik vonatkozásban sem tudunk változásról. Úgy látszik, ízlésváltás volt az ok, nem függetlenül ugyan a társadalomtól, de nem is a jogi élet mélyéről sarjadóan.”³¹ A vita még kibontakozása előtt megszakadt, mert Székely bővebben nem fejtette ki nézetét, mások pedig – így a *narratióval* inkább irodalom- ill. hadtörténeti szempontból foglalkozó Kurcz Ágnes³² és Borosy András³³ – nem kívántak e kérdés részletes taglalásába bocsátkozni.³⁴

A csendes konszenzus azonban megtört, amikor Mályusznak és Kristónak a részletező *narratiók* eredeti rendeltetésére vonatkozó téziséstől diametrálisan eltérő nézetet publikált több tanulmányában is Zsoldos Attila, ezen oklevélrészek keletkezését és szerepét a középkori magyar birtokjog sajátosságaiból vezetve le.³⁵ Mivel a középkori magyar uralkodók adományaikkal alattvalóik hű szolgálatait viszonzták, másrészt olykor került sor adományok visszavételére is, így álláspontja szerint a birtoklás biztonságát szolgálta az érdemszerző tettek részletes taglalása: „Ez lehetett a *narratiók* elsődleges funkciója: bizonyítani, hogy az adományos tényleges érdemek jutalmaként nyerte el a maga birtokát.”³⁶

Ez az első pillantásra valóban megnyerően egyszerűnek és logikusnak tűnő elmélet azonban távolról sem problémamentes.

Először is bajosan egyeztethető össze a részletező *narratiók* feltételezett birtoklásvédelmi célú létrejöttével az a körülmény, hogy ezek mintegy két emberöltővel az első adományvisszavételi hullám előtt jelentek meg. Ez utóbbiként ugyanis Zsoldos IV. Béla – még hercegként végrehajtott – 1228 és 1231 közötti ilyen jellegű akcióját jelöli meg, amelynek akadt ugyan folytatása, de előzménye csak jelzésszerű, és az is csak a 13. századból.³⁷ A tárgyalt *narratiók* azonban

³¹ *Mályusz E.*: Válaszul Székely György kritikai megjegyzéseire i. m. 137.

³² *Agnes Kurcz*: Arenga und Narratio ungarischer Urkunden des 13. Jahrhunderts. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 70. (1962) 323–354.; *Uő*: Az Anjou-kori oklevelek narrációja. Irodalomtörténeti Közlemények 70. (1966) 179–180.

³³ L. a 6. jegyz.

³⁴ *Kurcz Ágnes*: Lovagi kultúra Magyarországon a 13–14. században. Bp. 1988. 200–201. Borosy András 1985-ben még Mályusz nézeteinek rövid és kritika nélküli ismertetésére szorítkozott ezen a téren (*Borosy A.*: Hadi érdemek Magyarországon a XIII. században i. m. 61–62.), 2004-ben pedig Zsoldos Attila újabb, Mályuszéval ellentétes nézetét és a korábbi vitát távolságtartón bemutatva – egy kritikai megjegyzés mellett, idézve ezt l. alább, az 50. jegyz.-ben – hangsúlyozta, hogy a kérdésben nem óhajt állást foglalni (*Borosy A.*: Hadi érdemek Magyarországon a XIV. században i. m. 94–97.).

³⁵ *Zsoldos A.*: Könyvismertetés i. m. 880–882.; *Zsoldos A.*: „Igaz szolgálattal szerzett birtok” i. m.; *Zsoldos A.*: Karászi Sándor bán i. m. 397–405.

³⁶ *Zsoldos A.*: Könyvismertetés i. m. 881. Más szavakkal ugyanez a konklúzió: *Zsoldos A.*: Karászi Sándor bán i. m. 405.

³⁷ *Zsoldos A.*: „Igaz szolgálattal szerzett birtok” i. m. 76–79.; *Zsoldos A.*: Karászi Sándor bán i. m. 401. Az előzményekről: „1217-ben maga II. András is számolt az »országban megtett általános

bőven a 12. századba nyúlnak vissza, közülük az első fennmaradt 1162-ből származik!³⁸ Ekkoriban pedig az adományok elvétele nem volt szokásban, ahogy éppen Zsoldos idézi III. István egy 1171-es oklevelének kijelentését: „»méltatlan dolog királyi adományt visszavenni« (*regium datum non esse dignum auferrī*)”.³⁹

Nézetünk szerint megkerülhetetlenül fontos Mályusz Elemér Székely György megjegyzésével kapcsolatos, fentebb idézett⁴⁰ ellenérve is. A részletező *narratiók* történetéhez ugyanis – természetszerűleg – nemcsak kialakulásuk, hanem kivésésük is hozzá tartozik, és ez utóbbit figyelmen kívül hagyva az előbbi is könnyen félremagyarázható. Mályusz – igaz, részletekbe menő vizsgálódás nélkül – Mátyás uralmának (1458–1490) második felére teszi a részletes érdemleírások visszaszorulását,⁴¹ és ezt az udvarban kibontakozó ízlés- és stílusváltással indokolja.⁴² Meglátásával, vagy inkább csak körvonalazott sejtésével természetesen lehet vitakozni, de a bőbeszédű *narratiók* létét és jelentőségét birtokjogi sajátosságokra visszavezető elméletnek a részletező *narratiós* gyakorlat hanyatlásának korából eme birtokjogi sajátosságok markáns idevágó megváltozásáról is kellene bizonyítékokat tartalmaznia ahhoz, hogy a birtokjog és a részletes *narratio* közti feltételezett összefüggés ez utóbbi kialakulásának és virágzásának korában is valószínűsíthető legyen.

A részletes *narratiók* feltételezett birtoklásbiztosító rendeltetéséről olvasva más kétségek is felmerülnek az emberben, éspedig részben éppen a Zsoldos Attilától felhozottak alapján.

Azt írja például, hogy „amikor az 1235-ben trónra lépő IV. Béla felújítja a birtokvisszavétel politikáját – mégpedig »erősebb kézzel« (*validiori manu*), amint egyik oklevele fogalmaz –, egyszeriben megszaporodnak azon adataink, melyek szerint Béla immár a II. András uralkodásának évtizedeiben teljesített szolgálatok dacára is érvénytelenített adományokat”.⁴³ – Ha azonban IV. Béla a ténylegesen teljesített szolgálatok ellenére is visszavett adományokat, akkor ez éppen a szolgálatokat részletező *narratiók* birtokbiztosító erejének feltételezése ellen szól, illetve szólt – már ha volt akkoriban ilyen elképzelés – a kortársak számára is! Ha tehát korábban úgy is gondolta valaki, hogy adománybirtokát biztosabban tudhatja magáénak, ha az adománylevél részletezi tetteit – de ilyen

osztokodás« (*generalis in nostro regno facta distributio* [kiemelés az eredetiben – S. Sz.]) esetleges visszavonásával. S valóban, tudomásunk van arról, hogy 1220-ban korábban adományozott udvarnokföldet vett vissza a királyi tanács határozatára hivatkozva az adományostól, igaz, kárpótlás fejében. Néhány évvel később, 1225-ben, III. Honorius pápa sürgette az adományok visszavonásának megindítását.” – Zsoldos A.: Karácsi Sándor bán i. m. 401., szinte szó szerint ugyanígy: Zsoldos A.: „Igaz szolgálattal szerzett birtok” 76.

³⁸ Mályusz E.: Királyi kancellária és krónikairás i. m. 9.; Középkori históriák oklevelekben i. m. 17.

³⁹ Zsoldos A.: Karácsi Sándor bán i. m. 399.; Zsoldos A.: „Igaz szolgálattal szerzett birtok” i. m. 75.

⁴⁰ L. a 31. jegyz.-t.

⁴¹ Mályusz E.: Királyi kancellária és krónikairás i. m. 99.

⁴² Uo. 99–102.

⁴³ Zsoldos A.: Karácsi Sándor bán i. m. 402.; vö. Zsoldos A.: „Igaz szolgálattal szerzett birtok” i. m. 79.

meggondolásra, tudtunkkal, nincs forrás! –, a teljesített szolgálatok ellenére bekövetkező, fent említett birtokelvételek meg kellett volna, hogy rendítsék ezt a vélekedését, a részletes *narratiók*ba vetett bizalommal együtt pedig nyilván maguk e *narratiók* is inkább eltűntek volna, semmint hogy felvirágozzanak a következő évszázadokban.

Zsoldos Attila továbbá – teljes joggal – felhívja a figyelmet a belháborúban szerzett érdemek bizonytalan mivoltára, „a politikai széljárás megváltoztával ugyanis a korábbi érdemek könnyen válhattak bűnné”.⁴⁴ Ez a körülmény viszont sok esetben kifejezetten ellenérdekelte teszi az adományost oklevelének részletező *narratió*val történő kiállításában! Egy Zsoldos által korábban röviden említett,⁴⁵ utóbb részletesen ismertett⁴⁶ 1353-as birtokperben a bíróság egy 1267-es, az eljárás során bemutatott oklevél részletes *narratió*jából az akkori adományos hűtlenségét olvasta ki, amelyet nyilván nem tehetett volna meg, ha az oklevél csak általánosságban említi az oklevélnyerő érdemes mivoltát. Minthogy pedig Magyarország középkori története – csakúgy, mint más országoké – tele van trónharcokkal és belviszályokkal, így az ezek során szerzett érdemek részletes dokumentációja helyett – már amennyiben a *narratio* feladata a birtoklás biztonságának növelése lett volna – az adományos alighanem jobban járt volna valamiféle színtelen, szag-talan, íztelen, minden uralom alatt méltánylandó hősiesség emlegetésével.

A részletező *narratiók* gyakori, de távolról sem általános mivolta további megválaszolatlan kérdéseket vet fel. Ha a hosszú érdemleírások a birtoklás biztonsága szempontjából jelentősek voltak, akkor hogy hiányozhattak ezek sokaknak – köztük az uralkodó legjelesebb híveinek is – adományleveleiből?⁴⁷ A korona szempontjából pedig éppen fordítva, a meglévő részletező *narratiók* léte lenne ebben az esetben nehezen magyarázható. Ha az uralkodó – általa megjutalmazott – híveinek és azok utódainak megkárosítására tört volna, ha az adományozás során komolyan felmerült volna az adománybirtok esetleges utólagos visszavétele, akkor a királyi szolgálatban álló kancellária miért az adományos, és miért nem a korona érdekét védte az adománylevél megszővegezésével?

Kérdéses továbbá, hogy mivégre részletezték a *narratiók*ban sokszor a hűség tettei mellett a hűtlenség bűneit is. Zsoldos Attila szerint ennek rendeltetése nem az adományos hírnevének öregbítése, hanem az adományozás jogalapjának tisztázása volt: bár felveti, de nem fogadja el, hogy ez stiláris eszközként a hű

⁴⁴ Zsoldos A.: Karászi Sándor bán i. m. 401.

⁴⁵ Zsoldos A.: Könyvismertetés i. m. 881–882.

⁴⁶ Zsoldos A.: Karászi Sándor bán i. m. 385–387.

⁴⁷ A részletes *narratiók* időbeli eloszlása ugyanis korántsem egyenletes, és sokszor nincsenek ilyenek a legtekintélyesebb országalkosok okleveleiben sem (*Mályusz E.*: Királyi kancellária és krónikáírás i. m. 11–12., 32–33.; Középkori históriák oklevelekben i. m. 23–24.). Mályusz egyébként a kancellária személyi és leterheltségi viszonyaival magyarázza az adománylevelek bő *narratio* nélküli kiállítását: a külföldről jött kancellár idegenül állt a magyar gyakorlattal szemben (uo. 11–12.), néha pedig – így a Zsigmond trónralépte utáni adománydömping idején is – a kancelláriát „sok munkája gátolhatta a hosszadalmas fogalmazásban” (uo. 33.).

alattvaló érdemeinek kidomborítását szolgálja, ehhez ugyanis nézete szerint elég lett volna pusztán utalni a hűtlenségre.⁴⁸ Mi úgy látjuk, hogy éppen a jogi helyzet megvilágítására lett volna elég a hűtlenség száraz megemlézése, a hősiesség ecsetelése viszont megköveteli az alávaló és veszedelmes ellenség minél elrettentőbb képét is, mint ahogy a tündérmesék hősei is gonosz hétfejű sárkányoktól szabadítják meg a világot és nem szimpla zoológiai furcsaságként bemutatott barlangi élőlényeket irtanak ki.

Zsoldos Attila szerint „Mályusz elméletének másik gyenge pontja akkor világlik elő, ha arra keressük a választ, hogy miként fejthették ki a *narratiók* a hőse-
énekekkel egybevethető hatásukat. A kérdés megkerülhetetlen, hiszen a *narratio*-kat bevezető mondatok gyakran utalnak arra, hogy az adományos tetteinek előadása »a jövőendő nemzedék tájékoztatására« (*ad informacionem succedencium*), vagy »az utódok emlékezetére« (*ad memoriam posterorum*) szolgál. Míg azonban a hőse-
énekek esetében kétség sem férhet ahhoz, hogy különböző alkalmak-
kor előadták azokat, s így minden nehézség nélkül betölthették kettős szerepüket egyszerre dicsőítvén az arra érdemeseket és buzdítván hasonló hősiességre a hallgatóságot, ugyanez a *narratiókkal* kapcsolatosan bajosan képzelhető el. A *narratióknak* – és általában az okleveleknek – ugyanis, ellentétben a hőse-
énekekkel, nem volt »közönsége«. A feljebb említett, 1353-as birtokper lefolyása mutatja „hogy az a fórum, ahol a bizonyítékként bemutatott okleveleket gondosan elolvasták és az abban foglaltakat – természetesen a *narratioval* együtt – tüzetesen tanulmányozták, a bíróság volt”.⁴⁹

Ez a magyarázat nem elégítette ki már Borosy Andrászt sem,⁵⁰ és szerintünk sem meggyőző. Először is tényleg nagyon sok *narratio* tűzi ki célként, hogy az oklevélnyerő tetteit és dicsőségét hirdesse, különösképp a jövőre való tekintettel.⁵¹

⁴⁸ „Ha a *narratio* [kiemelés az eredetiben – S. Sz.] valóban azt a célt szolgálná, hogy megörökítse az adományos érdemeit, akkor szükségtelen lenne a hűtlenné vált korábbi birtokos bűneinek részletes előadása. Felmerülhet ugyan, hogy a hűtlen és a hű alattvaló tetteinek párhuzamba állítása egyfajta stiláris eszköz volt, mely az utóbbi érdemeinek még kedvezőbb megvilágításba helyezését szolgálta, csakhogy ehhez elegendő lett volna a hűtlenség tényének pusztá megemlézése is. Sokkal inkább gondolhatunk arra, hogy az efféle *narratiók* [kiemelés az eredetiben – S. Sz.] kettőssége valójában arra volt hivatott, hogy bizonyítsa: mind a birtok elvétele, mind újbóli eladományozása alapos indokkal történt.” – Zsoldos A.: Karázi Sándor bán 400.

⁴⁹ Zsoldos A.: Karázi Sándor bán i. m. 404–405. Hasonlóan: Zsoldos A.: Könyvismertetés i. m. 881. (Példaként említi az utóknak szánt érdemfelsorolásokra néhány oklevélkiadás: Zsoldos A.: Karázi Sándor bán i. m. 404. 166–168. jegyz.)

⁵⁰ „Meg kell jegyezmem, hogy Zsoldos Attila logikus fejtegetései során egy kérdés nézetem szerint megválaszolatlan maradt: ha a *narratiót* (az oklevelet) sohasem adták elő, hogyan értelmezzük a Szerző által említett, a *narratiókat* bevezető mondatokat, melyek arra utalnak, hogy az adományos tetteinek előadása a jövőendő nemzedék, az utódok tájékoztatását szolgálja? Ha sohasem adták őket elő, hogyan tájékoztathatták a jövőendő nemzedéket?” – Borosy A.: Hadi érdemek Magyarországon a XIV. században i. m. 96–97.

⁵¹ Csak jelzésként (Zsoldos Attila is idevágó példait a „stb.” szóval zárja, l. feljebb, 49. jegyz.): 1275. szept. 27.: „ad memoriam futurorum et informationem ceterorum” – DL 71 299., Fejér

Természetesen lehet ezeket a kitételeket frázisoknak bélyegezni, de ebben az esetben magától adódik a kérdés, hogy miért nem a birtoklás biztonságáról alakultak ki frázisok?

Másrészt aligha van okunk kételkedni abban, hogy az adományos szűkebb – vagy tágabb – körben mesélt érdemszerző cselekedeteiről. Igaz, hogy viselt dolgait előszóban adhatta elő, de mindig hivatkozhatott az uralkodó írásba foglalt, pecséttel megerősített tanúságára – nehéz elképzelni, hogy ezt ne tette volna meg. Oklevele ekképp kézbevitel nélkül is hozzájárulhatott tulajdonosának tekintélyéhez, szavainak aranyfedezetet biztosított anélkül, hogy a „közönségből” valaki is összevetette volna a leírt szöveget a hallottakkal.⁵²

Nem biztos azonban, hogy az érdemleírást nem olvasták vagy olvastatták föl. Küküllői krónikájában úgy fogalmazott, hogy „ezen [Lackfi – S. Sz.] András vajda tetteiről és hadi cselekedeteiről – amelyeket a rövidség okán most elmulasztok –, aki akarja, a birtokadományokról neki adott kiváltságlevélben meggyőződhet, hogy biztosabb legyen ennek hitele”,⁵³ s nehéz elképzelni, hogy egy efféle „aki nem hiszi, járjon utána” mondattal a mindenkori történet hőse ne vágott volna elébe minden kétkedésnek. Megtehetette, mert otthon vagy esetleg egy káptalannál hozzáférhető volt oklevele, és – ugyan bizonyítani nem lehet, de kizárni még annyira sem – a hőstettleírások prezentálására sor is kerülhetett. Ez

1835-ös másolata, vö. CDH V/2. 268., Reg. Arp. 2650. sz.; 1319. jún. 18.: ugyane szavakkal – DL 1969., vö. CDH VIII/2. 200.; 1324. máj. 28.: „ad memoriam posteriorum et informationem ceterorum” – DL 2251., vö. CDH VIII/2. 564.; 1408. júl. 12.: „ad memoriam tamen futurorum et exemplum perpetuum servande fidelitatis” – DF 265 781., vö. pontatlan szöveggel CDH X/4. 662.; 1410. máj. 29., a példaképpül állítás bőven körülírt szándékával: „benemeritorum fama laudabilis in posteriorum notitiam cum claro nomine bonitatis dirigitur et ex eis discere poterit succedentium turma prolium suorum adinstar predecessorum regie liberalitatis munera gratuita per operum strenuorum exhibitiones promereri, ad prefatorum itaque fidelium nostrorum fulgentis fame preconium ac exemplar subditorum ceterorum, ut et illo [így mindhárom eredeti példányon; helyesen »illi« lenne, vö. DL 9598.] viso premio reportato condigne laborantium nullatenus ab eorum famulatibus erga regiam maiestatem exhibendis obtepescant” – DL 737., pontatlan olvasattal I. ZsO II. 7633. sz., vö. *Mályusz E.*: Királyi kancellária és krónikaírás i. m. 64. stb.

⁵² Gondoljunk napjaink latinul írt orvosi diplomáira, melyeknek nyelvvel tulajdonosaik többnyire nem állnak sokkal bensőségesebb viszonyban, mint a középkori hadakozók, de természetesen őrzik ezeket az iratokat, és az általuk igazolt végzettségen alapuló kijelentéseiket betegek döntő többsége anélkül fogadja el, hogy akár többbedmagukkal „közönséget” alkotva, akár egyenként lefordíttatnák maguknak az egyetemről kiállított oklevél latin szövegét.

⁵³ Küküllői János: Lajos király krónikája – Névtelen szerző: Geszta Lajos királyról. Fordította, az utószót és a jegyzeteket írta Kristó Gyula. (Millenniumi magyar történelem. Források) Bp. 2000. 26. Eredetiben: „de gestis et exercitiis eiusdem Andree waywode, que causa brevitatis ad presens obmitto, in privilegio sibi super possessionum donationibus concessio poterit, qui voluerit, experiri, ut fides certius possit adhiberi” – Johannes de Thurocz: *Chronica Hungarorum*. I. Textus. Ediderunt Elisabeth Galántai et Julius Kristó. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Series nova VII.) Bp. 1985. 175.; jelentőségéről: *Mályusz E.*: A Thuróczy-krónika és forrásai i. m. 69.

legalábbis nem állhatott messze a kibocsátó szándékától, mert az oklevelekben többször is kifejezetten történik utalás a *narratiók* hallgatóságára: Osl nembéli Beled fia Beled összes szolgálatának előadása, „nemcsak az elbeszélőnek, hanem – ezek sokasága miatt – a hallgatóknak is unalmas és csömört keltő lenne”;⁵⁴ Zochud ispán szolgálatának egyesével történő felsorolása „terhes lenne a hallgatónak”;⁵⁵ Imre király pedig Lőrinc ispán vitézségének némely jegyét megismertetve „a hallgatók lelkét” kívánja jobb dolgokra indítani.⁵⁶

*

A részletező *narratiók* feltételezett birtoklásvédelmi célzata számunkra azért sem tűnik helytállóknak, mert ebben a megközelítésben a középkori uralkodó és legodaadóbb hívei *ab ovo* ellenérdekelt feleknek tűnnek fel, ami viszont aligha felel meg a valóságnak.

Nézetünk szerint nincs kellő ok annak feltételezésére, hogy – legalábbis általában, a kivételektől eltekintve – az uralkodó legkedveltebb híveit, akiknek sokszor trónját, néha életét is köszönhette, azzal a hátsó szándékkal jutalmazta volna meg, hogy adományát később elvegye.

Az alattvalók pedig a királyt, királyságot és országot egyszerre szolgálva, vagy legalábbis szolgálni kívánva, igényt tartottak az e szolgálatban – felfogásuk szerint – Isten és a király előtt szerzett érdemeik megörökítésére.⁵⁷ Tetteiket és szenvedéseiket bizonyára sokszor eltúlozták: talán nem volt olyan számos az elenség, talán nem volt akkora a győzelem, talán nem volt olyan súlyos a seb, mint a dicsőségüket hirdető okmányokban áll. De hogy úgy általában a diszkrepancia hol fülsértőbb, a hajdani nagyok tényleges és írásba foglalt érdemei, vagy a napjaink nagyjairól írt laudációk és a valóság között, azt becsülje meg mindenki maga.

⁵⁴ 1276: „non solum narranti sed et audientibus propter suam multiplicatatem fastidium generarent et taedium” – CDH VII/2. 51., vö. Reg. Arp. 2748. sz.

⁵⁵ 1262: „honorosum foret audienti” – DL 528., l. ÁUO VIII. 22., vö. Reg. Arp. 1304. sz.

⁵⁶ 1199: „audientium animos” – DF 201 636., kiadásaihoz l. Reg. Arp. 185. sz.

⁵⁷ Arról, hogy az Árpád-korban a „regnum” sokszor „azt fejezi ki elvontan, amit konkrét módon a rex”, l. *Eckhart Ferenc*: A Szentkorona-eszme története. Bp. 1941. 68. (a „regnum” hármas értelméről l. uo. 68–72.), amit pedig az c- és túlvilági érdemszerzés összefonódásáról hirdet az előző jegyzetben idézett 1199-es oklevél, az korában általános felfogás lehetett: „dignum est, ut huius virtutis operibus ad honorem regium et regni proficuum perseveranter insistentes tum apud Dominum Deum, tum apud regie maiestatis excellentiam commendabiles habeantur, et titulo retributionis imperpetuum gloriantur”.